

İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış

(An Overview of Marriage Rituals and Family Institution in Pre-Islamic Arabs)

İsmail METİN

Doç. Dr., Osmangazi Üniversitesi Assoc. Prof., Osmangazi University
İlahiyat Fakültesi / İslam Tarihi ve Sanatları Faculty of Theology / Department of
Anabilim Dalı Islamic History and Arts
Eskişehir | Türkiye Eskişehir | Türkiye
ismail.metin@ogu.edu.tr ORCID: 0000-0001-9456-0479

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 24/Eylül/2022 Received | 24/September/2022
Kabul Tarihi | 22/Kasım/2022 Accepted | 22/November/2022
Yayın Tarihi | 31/Aralık/2022 Published | 31/December/2022

Atıf | Cite as:

METİN, İsmail. "İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış [An Overview of Marriage Rituals and Family Institution in Pre-Islamic Arabs]". *Tokat İlmîyat Dergisi* | *Tokat Journal of İlmîyat* 10/2 (Aralık | December 2022), 553-574.

<https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1179643>

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iTenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article, has been scanned by iTenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>



An Overview of Marriage Rituals and Family Institution in Pre-Islamic Arabs

Abstract: The family is the most basic institution that ensures the continuity of a society. Although its content and nature have changed in the historical process, the institution of family and marriage has always been an important phenomenon for humanity. There are some rituals of marriage that differ from society to society. While the marriage rituals in some societies are as simple and ordinary as possible, in some societies they are more ostentatious and detailed. This makes marriage a prominent phenomenon with its religious, political and economic aspects. Family and marriage are also important structure for Arabs, one of the communities that have a patriarchal family formation and social life. In the pre-Islamic period, which we call the “Jāhiliyyah Period (Ignorance)”, besides the types of marriages in Mecca, the issue of what kind of tradition these marriages took place is important. Because in this period, there were many types of marriage that we cannot call marriage today. It is a matter of curiosity what these marriages are, how they are performed, and the rituals before and after marriage. In this study, we will focus on marriage rituals in pre-Islamic Arab society and the Quraysh. We will cover pre- and post-marriage rituals such as pre-marriage dating, betrothal, engagement and wedding. In pre-Islamic Jāhiliyyah Arab society, it is very difficult to claim that the family has an independent status, as tribal tradition predominates. In the Jahiliyah Arab society, the individual is a member of the tribe to which he belongs on a tribal basis. Because in such a society, a person is more valuable in terms of being a part of a tribe rather than being a natural member of a family. The tribe itself is seen as one big family in a sense. In this period, the family generally consisted of husband, wife or spouses, their children and slaves. Kinship relations between people were mostly continued through male relatives. Since the family structure has a patriarchal character in the Jāhiliyyah society, the management and headship of the family have been given to the man within the framework of religious, political, social and economic conditions. The Quraysh established many marriage ties in order to establish and maintain inter-tribal relations, improve their relations with Mecca, and to ensure the security of trade caravans passing through their lands. The family institution, which exists in societies and finds an area of application, is directly proportional to the value given to women. Types of marriage and marriage rituals in pre-Islamic Arabs are directly related to the religious, moral and social life of the society. The Arabs, who have a patriarchal family structure, dominated by tribal understanding and struggle to survive and continue their existence on the balance of power, did not give enough value to women in their family life. Even if the name of the transactions we discussed and evaluated in our study is called marriage, it is seen that this is not the case in the types of marriage mentioned in the research. In most of these types of marriage, there have been situations where women are devalued, their human dignity is damaged and they are seen as a commodity. It is known that the value given to women gradually increased with the advent of Islam, although the subject examined is not fully addressed because it is related to the pre-Islamic period. The post-Islamic period has not been mentioned because it is outside the borders of our subject. In this study, in which the types of marriages and marriage rituals of the Period of Jāhiliyyah are briefly on the agenda, it is seen that these types of marriages overlap with the practices of Islam in some respects and contradict in others. This situation should be accepted with understanding. Because the Prophet Muhammad did not completely reject the socio-cultural structure, values and conceptions of the Arabs of the Period of Jāhiliyyah. In this context, some issues that are not contrary to the basic principles and values of Islam have been accepted. Although the common type of marriage in pre-Islamic Arab society was marriage with one woman, there was no obstacle for a man to marry more than one woman. Since the social life in Arab society is based on tribe and ‘asabiyyah, the issue of marriage has also been shaped in this context. Because one of the most determining elements of the quality of inter-tribal relations was marriage. As in societies with a patriarchal family structure, it was a priority for the girl to be married to a tribe/relative. When marriages are so important for the tribe, we witness that they are founded on specific purposes.

Keywords: History of Islam, Quraysh, The Jāhiliyyah Period (Ignorance), Marriage, Ritual.

İslam Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış

Öz: Aile bir toplumun devamlılığını sağlayan en temel kurumdur. Tarihi süreç içerisinde içeriği ve mahiyeti değişiklik gösterse de aile ve evlilik kurumu, insanlık için her zaman önemli bir olgu olmuştur. Toplumdan topluma farklılık arz eden evliliğin birtakım ritüelleri vardır. Bazı toplumlarda evlilik ritüelleri olabildiğince sade ve sıradan iken bazı toplumlarda daha gösterişli ve ayrıntılıdır. Bu durum, evliliği dini, siyasi ve ekonomik yönleriyle ön plana çıkan bir olgu haline getirmektedir. Aile ve evlilik, ataerkil bir aile oluşumuna sahip olan topluluklardan biri olan Araplar için de önemli bir müessesedir. Bu bağlamda, Kur'an'ın ifadesiyle "Cahiliye Dönemi" diye adlandırılan İslam öncesi dönemde Mekke'de evlilik çeşitlerinin yanı sıra bu evliliklerin ne tür bir gelenek içinde gerçekleştiği konusu da önem arz etmektedir. Zira bu dönemde, bugün adına evlilik diyemeyeceğimiz birçok nikâh türü bulunmaktaydı. Bu tür nikâhların neler olduğu ve nasıl gerçekleştirildiği konuları ile birlikte evlilik öncesi ve sonrası ritüelleri bu çalışmanın içeriğine dâhil edilmiştir. Bu çalışmada, İslam öncesi Arap toplumu ve Kureys'teki evlilik ritüelleri üzerinde duracağız. Bu bağlamda evlilik öncesi tanışma, kız isteme, nişan ve düğün gibi evlilik öncesi ve sonrası ritüelleri ele alınacaktır. İslam öncesi Cahiliye Arap toplumunda, kabile geleneği hâkim olduğu için ailenin bağımsız bir statüsü olduğunu iddia etmek oldukça zordur. Cahiliye Arap toplumunda, birey, kabile esasına göre bağlı olduğu kabilenin bir üyesidir. Zira böyle bir toplumda kişi, bir ailenin doğal bir üyesi olmaktan daha çok bir kabilenin parçası olması açısından değerlidir. Kabilenin bizatihi kendisi bir anlamda büyük bir aile olarak görülmektedir. Bu dönemde aile, genel anlamda koca, eş ya da eşler, onların çocukları ve kölelerinden oluşurdu. İnsanlar arasındaki akrabalık ilişkileri daha çok erkek akrabalar yoluyla devam ederdi. Cahiliye toplumunda aile yapısı ataerkil karakterde olduğundan ailenin yönetimi ve reisliği, dini, siyasi, toplumsal ve ekonomik şartlar çerçevesinde erkeğe verilmiştir. Kureysliler, kabileler arası ilişkiler kurma ve bunu devam ettirme, Mekke ile olan ilişkilerini geliştirme ve ticaret kervanlarının onların topraklarından geçiş güvenliklerini sağlamak amacıyla çok sayıda evlilik bağı kurmuşlardır. Toplumlar da var olan ve uygulama alanı bulan aile kurumu, kadına verilen değerle doğru orantılıdır. İslam öncesi Araplarda nikâh türleri ve evlilik ritüelleri toplumun dini, ahlaki ve toplumsal yaşamı ile birebir bağlantılıdır. Ataerkil bir aile yapısına sahip olan kabile anlayışının egemen olduğu ve güç dengeleri üzerinden ayakta kalma mücadelesi veren ve varlığını devam ettiren Araplar, aile hayatında kadına yeteri kadar değer vermemiştir. Çalışmamızda ele aldığımız ve değerlendirdiğimiz işlemlerin adına nikâh denilse bile araştırmada değinilen evlilik türlerinde meselenin hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Bu evlilik türlerinin çoğunda kadının değersizleştirildiği, insanlık onurunun zedelendiği ve adeta bir meta gibi görüldüğü durumlar ortaya çıkmıştır. İncelenen konu İslam öncesi döneme ilişkin olması nedeniyle tam olarak değinilmese de İslamiyetle birlikte kadına verilen değerler aşama aşama arttığı bilinmektedir. İslam sonrası dönem konumuz sınırları dışında kaldığı için değinilmemiştir. Cahiliye dönemi nikâh türlerinin ve evlilik ritüellerinin özetle gündeme alındığı bu çalışmada, söz konusu evlilik türlerinin İslam'ın uygulamalarıyla bazıları itibarıyla örtüştüğü, bazıları itibarıyla de çeliştiği görülmektedir. Bu durum anlayışla karşılanmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber, Cahiliye dönemi Araplarının sosyo-kültürel yapısını, değerlerini ve telakkilerini bütünüyle reddetmemiştir. Bu bağlamda İslam'ın temel esas, ilke ve değerlerine aykırı olmayan bazı hususlar kabul edilmiştir. İslam öncesi Arap toplumunda yaygın evlilik çeşidi tek kadınla evlilik olmakla birlikte bir erkeğin birden çok kadınla evlilik yürütmesine de bir engel yoktu. Arap toplumunda sosyal hayat kabile ve asabiyet üzerine kurulu olduğu için, evlilikler konusu da bu bağlamda şekillenmiştir. Çünkü kabileler arası ilişkilerin niteliğinin en belirleyici unsurlarından birisi evliliklerdir. Ataerkil aile yapısına sahip toplumlarda olduğu gibi evlenecek kızın kabile/akraba arasında evlendirilmesi öncelikli idi. Evlilikler kabile açısından bu kadar önemli olunca onların belirli amaçlar üzerine kurulduklarına şahit olmaktayız.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Kureys, Cahiliye Dönemi, Evlilik, Ritüel.

Giriş

Tarih boyunca farklı toplumsal kesimlerde, evliliklerin nasıl olacağı, kimlerin kimlerle evlenebileceği, evlilik öncesi örf, adet ve geleneklerin niteliği, evlilik sonrası kadın ve erkeğin karşılıklı sorumluluklarının ne olacağı hususları çerçeve olarak belirlenmiştir. Cahiliye diye adlandırılan İslam öncesi dönemde kadınlar, sosyal statü bakımından cariyeler ve hürler olmak üzere ikiye ayrılırdı. Erkekler istedikleri sayıda kadınla evlenebilirlerdi. Hür kadınların kısmen değerli sayıldığı bu dönemde cariyeler alınır, satılır, onlara fuhuş yaptırılarak bununla ticari bir kazanç elde edilirdi.¹

Hür ve cariyelerle yapılan sözleşmelerle geleceklerini teminat altına almaya gayret gösteren Araplar, soyun bozulmaması için genellikle kabile içi evlilikleri tercih etmişlerdir. Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak kardeş çocuklarının birbirleriyle evlenmeleri önemsenmiştir. Sözelimi, amcağını ile evlilik öncelikle amcaoğullarının doğal hakkı olarak görülmüştür. Bununla birlikte, bir kızın amcaoğulları varken kabile dışından başka biriyle evlendirilmesi aileler arasında düşmanlıklara ve kanlı çatışmalara giden bir süreci de beraberinde getirmiştir.²

Kabile geleneğine sınıksız bağlı kalan İslam öncesi Cahiliye Arap toplumunda ailenin bağımsız bir statüsü olduğunu iddia etmek oldukça zordur. Cahiliye Arap toplumunda birey, kabile esasına göre bağlı olduğu kabilenin bir üyesidir. Zira böyle bir toplumda kişi, bir ailenin doğal bir üyesi olmaktan daha çok bir kabilenin parçası olması açısından değerlidir. Kabilenin bizatihi kendisi bir anlamda büyük bir aile olarak görülmektedir. Bu dönemde aile, genel anlamda koca, eş ya da eşler, onların çocukları ve kölelerden müteşekkildi. Akrabalık ilişkileri daha çok asabe/erkek akrabalar yoluyla devam ederdi.

Her ne kadar Cahiliye Arap toplumunun ataerkil bir yapıya sahip olduğu ifade edilse de tam olarak bunun böyle olmadığını ortaya koyan yaklaşımlar da vardır. Arapça ifadesi ile “aile” veya “kabile” manalarında kullanılan “batın” kelimesinden hareketle Arap aile yapısının anadan devam edegeldiğini ileri süren bir iddia söz konusudur. Fakat bilinen en eski dönemlerden itibaren bulunduğu coğrafya itibarıyla Arapların ataerkil bir aile yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.³ O günün dünyasında kadına verilen değer ve kadının toplum içindeki konumu dikkate alındığında, ataerkil yapının ağırlıkta olması eşyanın tabiatı gereğidir. Bununla birlikte kadının toplumdan tümüyle izole edildiğini ifade etmek de çok gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

İslam öncesi Arap kabileleri hem yerleşik hem de göçebe hayat yaşamaktaydı. Yaşadıkları ortam genellikle çöl ve vahalardı. Buralarda sahip oldukları develeriyle birlikte konargöçer olarak

¹ Yâkut el-Hamevî, Şihabüddin Yâkut b. Abdullah, *Mu'cemu'l-buldân*. (Bejrüt: Dâru's-Sâdr, 1977/1397), 5/82; Mehmet Azimli, *Cahiliye'yi Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 58-59.

² İbn Abdürabbih, Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu'l-ferid*, (Bejrüt: Dâru'l-İlmiyye, 1404/1983); 7/127; Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumunu* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 235.

³ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/198; Arap Yarımadasında yaşam ve kabile hayatı için ayrıca bk. Hakan Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020).

çadırlarında yaşayan kimselere bedevî yani ehlü'l-bâdiye veya ehlü'l-veber denilirdi. Bunun aksine, daha çok kasaba ve köy gibi kırsal bölgelerde ve yine şehirlerde kerpiçten yapılmış evlerde yerleşik hayat yaşayan kimselere ise hadarî yani ehlü'l-meder denilmekteydi.⁴ İslam'dan önce Arabistan'da, ister bedevî/göçebe ister hadarî/yerleşik olsun, aynı soydan devam eden şahıslardan oluşan, bireylerin birbirlerine kan ve soy yoluyla bağlandıkları, ancak kabile dışına tamamen kapalı olmayan bir yapı hâkimdi. Kabilenin bireylerini hürler, köleler ve azatlılar oluşturuyordu. Kabileler, bunun alt birimi olan aileler ve bireyler arasında ahlaki anlamda uyulamalar yaygındı.⁵ Evliliklerde bu alt ve üst toplum katmanlarında özellikle denklige dikkat edilirdi. Erkeğin kendisine denk kabul edilmeyen bir kadınla evlilik yapması kadının sosyal konumunu yükseltirken, asil ve soylu bir kabileye mensup bir kızın, kendisine denk kabul edilmeyen birisiyle evlenmesi hoş karşılanmazdı. Araplar, bazen "hîlf/ittifak"⁶ yoluyla kabileyile anlaşmalı kimselerle kendi kızlarını evlendirebildikleri halde, kızlarının Arap olmayanlarla ya da kölelikten gelen herhangi bir kimse ile evlenmelerini makul karşılamazlardı.⁷

Cahiliye toplumunda aile yapısının ataerkil karakterde olduğundan ailenin yönetimi ve reisliği, dini, siyasi, toplumsal ve ekonomik şartlar çerçevesinde erkeğe verilmiştir. Kureyşliler, kabileler arası ilişkiler kurma ve bunu devam ettirme, Mekke ile olan ilişkilerini geliştirme ve ticaret kervanlarının farklı kabilelerin topraklarından geçiş güvenliklerini sağlama amacıyla çok sayıda evlilik bağı kurmuştur. Nikâh konusunda aşağıda örneklerinden söz edilecek birçok utanılacak örf ve adetlere sahip olan Cahiliye Arapları, evlenilecek kadınların sayısı konusunda oldukça geniş bir imkâna sahiptiler. Buna göre, maddi imkânı, gücü ve kuvveti yerinde olan kimselerin alacağı cariyelerin de bir sınırı yoktu. Bu bağlamda on eşi bulunan Arapların sayısı hiç de az değildi.⁸ Bazen Arap kabile reisleri, esirler arasındaki hoşlarına giden güzel kızları kendileri için seçerler ve bu konuda herhangi bir engelle de karşılaşmazlardı.⁹ Bu anlamda Cahiliye toplumunda evlilikte sayı sınırı olmadığı gibi ucu açık olmak üzere sınırsız sayıda cariyelerden de istifade etme yolu açıktı. Bu durum, genel olarak kadının sosyal ve ekonomik güçsüzlüğünden kaynaklı, erkekler nezdinde oldukça değersiz konumda olduğunun somut bir göstergesidir. Hz. Hatice örneğinde olduğu gibi bu durumdan farklı olarak, ticari hayatın içinde olan kadınlar da söz konusuydu.

⁴ Casim Avcı-Recep Şentürk, "Kabile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/30.

⁵ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 44.

⁶ Sözlükte "antlaşma, akid ve yemin" anlamlarına gelen hîlf, terim olarak Câhiliye Arapları'nda kabilelerin veya şahısların yardımlaşma, dayanışma ve himaye amacıyla yaptıkları antlaşma ve ittifakları ifade eder. Detay için bk. Nadir Özkuyumcu, "Hîlf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/29-30.

⁷ Burhaneddin Dellû, *Ceziretü'l-Arab kable'l-İslâm*, (Beyrût: Darü'l-Farabi, 2001), 186-190; Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 57.

⁸ Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar- Riyâd Zirikli (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 11/380; Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997), 124.

⁹ Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*, 191.

Poligami olarak bilinen çok kadınla evlilik ve kadının cinsel meta aracına dönüştürülmesi, tüm Cahiliye erkeklerinin bu yaygın geleneğe bütünüyle uyduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla bu uygulama toplumun bütün erkeklerinden ziyade bazı erkekler tarafından tercih edilen bir husus olmuştur. Bu anlamda, her toplumda tek evlilikle yetinen ve sorumlu davranan bireylerin var olduğu unutulmamalıdır.

İslam öncesi Arap toplumunda yaygın evlilik çeşidi tek kadınla evlilik olmakla birlikte, bir erkeğin birden çok kadınla evlilik yürütmesine engel olacak sosyal, siyasi, ekonomik, kanuni bir düzenleme de yoktu. Araplar arasında çok kadınla evlilik yapmak mümkündü ve bunun için kişinin orta ya da üzeri yaşta, maddi imkânları olan birisi olması gerekirdi. Çünkü evlilik her dönem olduğu gibi Araplarda da oldukça masraflı bir olguydu. Bu yüzden çok kadınla evlilik gerçekleştirmeyi isteyen kişi bunu göze almalıydı. Gençler arasında tek eşlilik yaygın iken ileri yaşlarda yukarıda belirtilen imkânlarla sahip olanlar yeni evlilikler yapabiliyorlardı. Bunun temel sebeplerinden birisi olarak Araplarda çok önemli görülen erkek çocuğa sahip olma arzusu¹⁰ olduğu değerlendirilmeleri yapılmıştır.

Geniş açıdan değerlendirmeye engel teşkil edeceğinden dolayı çok kadınla evliliğin sebebini bir nedene indirgemek konunun bütüncül anlaşılmasına mani olacaktır. Meselenin daha anlaşılır olması için öncelikle kavramsal çerçevenin verilmesi ardından kız isteme ritüeli, nikâh türleri ve boşanma konusuna bakılması uygun olacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Aile ve Evlilik Kavramları

Aile denildiğinde en dar çerçevede kadın ve erkeğin birlikte kurduğu yapı anlaşılmaktadır. Başka bir anlatımla aile, toplumun en küçük yapı taşı/minyatürüdür. Bu kavram zamanla çocukları da içine alan bir anlam genişlemesine uğramıştır. Daha geniş anlamda ise aile, akrabalık ilişkileri bakımından birbirine sınıksız bağlarla bağlanan bireylerin bir araya getirdiği topluluktur. Aileyi oluşturan bireyler dönemlere, bölgelere, sosyal ve ekonomik yapıya göre değişmektedir. Geniş aile ise, bir aile reisinin liderliğinde eş, çocuklar, torunlar, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyze gibi bireylerden meydana gelmektedir.¹¹

Birçok tanımı yapılabilmekle birlikte aile, kan bağı/kalıtım, evlilik ve diğer yasal yollarla aralarında akrabalık bağı bulunan ve genellikle aynı mekânda yaşam süren bireylerden müteşekkil bir yapıdır. Aynı zamanda aile, bireylerin duygusal, cinsel, psikolojik, dini, sosyal ve iktisadi ihtiyaçlarının giderildiği, toplumsal uyum ve katılımın gerçekleştiği temel kurumdur.¹²

TDK'de ise aile; "Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik; aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü; aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan

¹⁰ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 57.

¹¹ Aydın, "Aile", 2/196.

¹² Serap Nazlı, *Aile Danışmanlığı* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), 19.

kimselerin bütünü ya da birlikte oturan hısım ve yakınların tümü” olarak tanımlanmıştır.¹³ Evlilik, genel itibarıyla “kendine ev kurmak, bir evi olmak” anlamına gelmektedir. Bugün anladığımız “toplum kurallarına uygun olarak kadın ve erkeğin hayatlarını birleştirip beraber hayat sürmeleri” anlamını mecaz yoluyla ve anlam genişlemesi sonucunda kazanmıştır.¹⁴

1.2. Ritüel/Âdet/Gelenek

Ritüel oldukça geniş anlamlara gelen bir kavramdır. Ritüel kelimesi daha çok dini pratikleri karşılarsa da bazen âyin, gelenek, görenek, görgü, inanç, örf ve âdet anlamları için kullanılmaktadır. Bir dinin tüm törenlerini oluşturan jestler, semboller, dualar ve gelenekler tarafından belirlenen kurallar ve gelenekler dizisi anlamına gelen¹⁵ “ritüel” kavramının Latince kökünü oluşturan “rit” kelimesi “bir şey yapmak” anlamına da gelmektedir. Kavram özelleştirildiğinde, “inanınların üzerinde uzlaşarak simgesel anlam yükledikleri geleneksel uygulamalar”¹⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Aile ve ritüel kavramlarını kısaca açıkladıktan sonra Araplarda evlilik ritüellerine geçmeden önce İslam öncesi Cahiliye döneminde görülen ve uygulanan nikâh türlerine göz atmak yerinde olacaktır.

2. Nikâh Çeşitleri

Sözlükte “birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki” gibi farklı manalar ifade eden nikâh kelimesi, kavramsal olarak fıkıh terminolojisinde, şer’an belli şartlar dâhilinde aralarında evlilik engeli olmayan bir erkekle bir kadının süreli olmaksızın bir araya gelmeleridir. Bunu gerçekleştirmek için bir akit gereklidir ve bu yolla eşler arasında evlilik gerçekleşmiş olur.¹⁷

Araplarda sosyal yaşam ve statü sahibi olan kabileyi oluşturan ana yapı elbette aileydi. Bu birim birtakım nikâh türleri ile oluşmaktaydı. Bu bağlamda, Cahiliye Araplarında birçok nikâh çeşidi bulunmaktaydı. Bugün bunların çoğunu nikâh olarak adlandırmak oldukça güç olsa da Kureyş kabilesinin de içinde bulunduğu toplumsal kesimde aşağıdaki nikâh türlerini veya toplumun tepkisinden kaçınmak için üretilen birliktelik türlerini görmek mümkündür. Bu tür uygulamaların nikâh olarak adlandırılmasının doğru olmayacağını belirtmemizin ana sebebi Cahiliyede fuhuş türü alışkanlıkların yaygın olmasındandır. Özellikle esir alınan kadınlar ve cariyeler zorla fuhuşa yönlendirilir ve bunun üzerinden ticari gelir elde edilirdi. Cahiliye dönemi evliliklerinde erkekle kadını birbirine bağlayan nikâhın dini bir boyutu olmadığından, kadınlar

¹³ Güncel Türkçe Sözlük, “Aile” (Erişim: 10 Mayıs 2022).

¹⁴ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1991), 251.

¹⁵ Dictionnaire de Français, “Rituel” (Erişim: 10 Mayıs 2022).

¹⁶ Hakan Olgun, “İbadet, Ritüel ve Kurban”, *Milel ve Nihal* 13/2 (2016), 84.

¹⁷ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112.

ancak çocuk dünyaya getirdikten sonra aileye dâhil edilirdi.¹⁸ Bu yüzden, aşağıda değinilecek bu tür nikâh türleri aileyi oluşturan sağlıklı bir yapının ortaya çıkmasına engel teşkil etmekteydi.¹⁹

Arapların evliliklerde genellikle tercihleri bakirelerle evlenmek şeklindeydi. Gençlerin kendilerinden yaşça büyük ve dul kadınlarla evlilikleri hoş karşılanmazdı. Bu tür evlilikleri “cinsel yönden yetersizlik” ve “dul kadının malına sahip olmak” için yapılan evlilikler olarak görür ve bu durumu ayıplarlardı. Bundan dolayı bir kızın bakire olmaması evlilik için çok büyük bir problem olarak görülürdü. Bu durumda kızın ailesi toplum tarafından kınanır ve sonunda bu meselenin çözümü olarak aile tarafından kız öldürülürdü.²⁰ Kadının cinsel meta olarak görüldüğü, sahih aklın uygun görmediği şekillerde çok evliliğin normal sayıldığı bir zihniyetin, bakireliğe bu denli değer atfetmesi son derece düşündürücü olmalıdır.

Arapların İslam öncesi evlilikleri ve nasıl bir aile yapısına sahip olduklarına dair fikir vermesi açısından belli başlı nikâh çeşitlerine değinmek gerekir. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu tür nikâh çeşitleri tam bir aile yapısı oluşturmada son derece yetersiz ve sakıncalıdır. Arapların içinde bulunduğu toplumsal yaşam tarzı ve kabile anlayışına dayalı sosyal statüleri bu tür birliktelikler doğurmuştur. Hz. Âişe, bir kısmı ileride ayrıntılı anlatılacak olan dört çeşit Cahiliye nikâhını şu şekilde sıralamaktadır:

a. Bunlardan ilki, bugün insanların uyguladıkları yaygın olan nikâhtır. Kişi, birisinden kızını veya velisi bulunduğu kızı ister, mehrini verir ve sonra onunla evlenirdi.

b. İkinci nikâh türüne göre kişi, hanımı hayızdan temizlenince, “Falancaya git, ondan hamilelik talep et!” der ve hanımını ona gönderirdi. Kadının o yabancı erkekte hamile kaldığı anlaşılınca kadar kocası ondan uzak durur, temasta bulunmazdı. O adamdan hamileliği açıklık kazanınca, kocası dilerse onunla beraber olurdu. Adam buna asil bir evlat sahibi olmak için başvururdu. Buna “istibdâ nikâhı” denilirdi.

c. Üçüncü bir nikâh çeşidi şöyleydi: On kişiden az bir grup toplanır, bir kadının yanına girerler ve hepsi de onunla ilişkiye girerlerdi. Kadın hamile kalıp doğum yaparsa, doğumdan birkaç gün sonra kadın hepsini çağırırdı. Hiçbiri bu davete icabet etmekten kaçınmaz, kadının yanına giderdi. Kadın onlara, “Olanları biliyorsunuz. İşte şimdi doğum yaptım. Ey falan çocuk senindir” der ve çocuğu bunlardan dilediğine nispet ederdi. Adamın buna itiraz etmeye hakkı yoktu.

d. Dördüncü nikâh çeşidi ise şu şekildeydi: Çok sayıda insan toplanıp bir kadının yanına girerlerdi. Kadın gelenlerden hiçbirine itiraz edemezdi. Bu kadınlar fahişe idi. Kapılarının üzerine bayraklar dikerlerdi. Bu kadınlarla beraber olmayı arzu eden herkes bunların yanına girebilirdi. Bunlardan biri hamile kaldığı takdirde, çocuğunu doğurduğu zaman, o adamlar kadının yanında toplanırlar ve kâifler çağırırlardı. Kâifler bu çocuğun, onlardan hangisine ait olduğunu söylerse

¹⁸ Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957), 116-117.

¹⁹ Bk. Dellû, *Ceziretü'l-Arab kable'l-İslâm*, 186-200.

²⁰ Apak, *Arap Toplumunu*, 240.

çocuk o adama nispet edilir ve onun çocuğu olarak çağrılırdı. Adam bunu reddedemezdi. Muhammed (s.a.s.) hak ile gönderilince, bütün Cahiliye nikâhlarını yasakladı. Sadece insanların bugün tatbik etmekte olduğu nikâhı bıraktı.²¹

Arapların genelinde görülen bu nikâh türleri Arapların en uğrak mekânları olan Mekke'yi ve buranın hâkimi olan Kureyş'i de etkilemiştir. Toplumun genelinde var olan uygulamaların örneklerini Kureyş'te de görmek mümkündür. Bunları genel hatlarıyla şöyle inceleyebiliriz:

2.1. Bu'ûle Nikâhı

Kelime olarak "malik, efendi, sahip"²² anlamlarına gelen bu'ûle kelimesi, terim olarak daha çok kadının efendisi anlamında "koca" kavramı için kullanılmıştır. Genellikle Sâmi topluluklarda bilinen ve Cahiliye devrinde de var olan farklı evlilik şekilleri vardı. Toplum içinde yaygın olan evlilik şekli ise bugün uygulanagelen sahih/bu'ûlet nikâhı ile gerçekleştirilen evliliklerdir. Bu evliliğe göre kişi evlenmek istediği kızı velisi statüsündeki babası, erkek kardeşi, amcası ya da amcasının oğullarından birinden isterdi. Sonrasında erkeğin bu evlilik evlilik isteğini kızın akrabalarına söyler, yakınları da razı olurlarsa belli bir mehir karşılığında nikâh sözleşmesi gerçekleştirilirdi. Gerçek anlamda evlilik diyebileceğimiz bu'ûlet nikâhı, tarihten bugüne birçok toplumda halen devam eden bir evlilik türüdür.²³ Bu'ûlet nikâhı İslam'ın nikâh anlayışına da uygun bir nikâh türüdür. Benzer örneklerini Kureyş'te de görmek mümkündür.

2.2. Taaddüd-i Zevcât/Poligami Nikâhı

Bu nikâh türü, İslam öncesinde bir erkeğin sınırlama olmadan birçok kadınla evlenmesidir. Aynı anda bir eşten daha fazlasının olmasıdır. Bir kadının birçok erkekle evlenmesinin tam tersidir. Hatta bir erkeğin hür, köle ve esirlerden oluşan sayısız kadınla birlikte olmasıdır. Cahiliye döneminin son zamanlarında bu evlilik türü oldukça yaygındı.²⁴

2.3. Mut'a Nikâhı

Kelime olarak, "Menfaat, faydalanma" gibi anlamlarına gelen mut'a/mit'a, fıkhî talâk, nikâh ve hac kelimeleri gibi farklı manalarda kullanılmaktadır. Mut'atü'n-nikâh terkibi, süreli şekilde olan bir evlilik çeşidini ifade etmektedir. Mut'a evliliği, geçmişte ve günümüzde farklı kültür ve coğrafyalarda birbirine benzemeyen şekillerde varlığına rastlanan geçici evlilik uygulamalarının bir çeşididir. Bu nikâh çeşidi, İslam'ın ortaya çıkışı esnasında Arap toplum yapısında da var olan bir uygulamaydı.²⁵ Bu nikâh türünde kadın kendi kabilesinde kalır, kocasına bir mızrak ile bir çadır

²¹ Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Takiyyuddin en-Nedvî. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011, "Nikâh", 36; Adnan Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", *Diyanet İlmî Dergi* 49/ 3 (Eylül 2013), 28.

²² İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*. (İran/Kum: Neşrî Edebi'l-Havze, 1985), "Bgl", 11/ 57-58.

²³ Elif Kübra Türkmen, *Cahiliye ve Asr-ı Saadetteki Evliliklerin İslâm Hukukuna Yansımaları* (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 38.

²⁴ Cevâd Alî, *el-Mufasssal fi târihi'l-arab kable'l-islâm*, (Beyrût: y.y., 1994), 5/256.

²⁵ Cevâd Alî, *el-Mufasssal*, 5/536-537; İbrahim Kâfi Dönmez, "Müt'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/174.

verirdi. Bu evlilik sonucu meydana gelen çocuklar genellikle kadına nispet edilir ve ona ait olurdu. Bunun için doğan çocuklar “falanca kadının çocukları” diye anılırlardı.²⁶

Kadın, mut'a uygulamasını bitirmek istediği zaman, öncelikle bulunduğu çadırın giriş yönünü tersine çevirir, kocası da bu durumda yapması gereken şeyi anlar ve kendi kabilesine geri dönerdi.²⁷ Evlilik ve kadın onuruna uygun olmayan bu tür bir birlikteliğin; psiko-sosyal problemlere kapı araladığı ve evliliğin asıl gayesi olan neslin devamının sağlıklı bir şekilde yürütmesine aykırı olduğu görülmektedir. Mut'a nikâhının, Ehl-i sünnet âlimlerince meşru görülmesi de Şîî fikhında teorik ve pratikte uygulama alanı bulduğundan söz edilebilir.

2.4. İstibdâ' Nikâhı

Cahiliye Araplarında kabile hayatında önemli olan güç ve kuvvete dayalı yaşam tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkan istibdâ' nikâhı, insan yaratılış ve fitratına tamamen aykırı bir uygulamadır.²⁸ Adı nikâh olsa da bu tür ilişkiler şu şekilde olurdu: Bir Arap eşini, o dönemin cömertliğiyle meşhur, mertlik ve yiğitlik gibi özelliklere sahip önde gelen bir kabilenin ileri gelenine gönderirdi. Kadın o kabile reisinden hamile kalıncaya kadar onunla evlilik hayatı yaşardı. Burada asıl amaç ailenin, güçlü olan kabilenin yukarıda açıklanan özelliklere sahip bu reisi gibi soylu ve kişilik özellikli bir çocuğa sahip olmasıydı. Bu nikâh çeşidinin diğer adı da “Nikâhu'l-istihzâ” olarak adlandırılır.²⁹ İstibdâ' nikâhında kendisinden faydalanılan kişiler kahramanlık, yiğitlik, cömertlik ya da bir başka üstün özellikle toplum içerisinde belirgin hale gelmiş saygın kişilerdi.³⁰ Kadın hamile kalıncaya kadar kocasıyla ilişkide bulunmazdı.³¹

Böyle bir evlenme türünün, insan fitratına ve onuruna uygun düşmediği ifade edilmelidir. İnsanın eş olarak seçtiği kadını, soylu bir erkekten çocuk doğurma gibi abes bir gerekçeyle bir başka erkekle paylaşması, evliliğin mahiyeti gereği kadın-erkek birlikteliğinin özüne ve ruhuna oldukça tezat bir uygulamadır. Kureyş kabilesinde maddî anlamda bölünmeler olsa da aristokratik bir yapının olmayışı ve Kâbe'nin ehli olmaları sebebiyle bu tür bir eyleme maruz kalmadıklarını söyleyebiliriz.

2.5. Hıdn Nikâhı

İslam öncesi Cahiliye döneminde geçerli olan Hıdn nikâhı, açıktan açığa zina yapmaktan çekinen bir erkek veya kadının, dost hayatı yaşamasıdır. Bunun için de ilişkinin gizli sürdürülmesi önem arz etmekteydi. Hıdn nikâhı uygulaması genellikle hür kadınların tercih ettiği bir nikâh

²⁶ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 122; Apak, *Arap Toplumunu*, 237.

²⁷ Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 124.

²⁸ Buhârî, “Nikâh”, 37.

²⁹ Cevâd Alî, *el-Mufasssal*, 5/538; Ahmet Acarlıoğlu, “Câhiliye'den İslâm'a Evlenme”, *İlahiyat Akademi* 11 (2020), 112; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.

³⁰ Cevâd Alî, *el-Mufasssal*, 5/538- 539; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127.

³¹ Meydânî, *Mecmaü'l-Emsâl*, tah. Muhammed Fadl İbrahim, (Kahire: Matbaatu İsa el-Babî, 1978), 1/63; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali *Fethu'l-bârî*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 9/85; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 122; Dellû, *Ceziretü'l-Arab kable'l-İslâm*, 192; Apak, *Arap Toplumunu*, 237.

çeydiydi. Çünkü açıktan zina yapmak cariyeler için ayıp sayılmasa da o günkü toplum içinde hür kadınlar için ayıp sayılan bir durumdu. Farklı bir anlayışın hüküm sürdüğü Cahiliye devrinde açıktan yapılan zina ayıp sayılırken gizli yapılan zina ise zina olarak kabul edilmemekteydi. Bu durum toplum tarafından da ayıp karşılanmamaktaydı.³² Bu tür ilişkinin elbette bir evlilik olarak görülmesi söz konusu değildir ve Kur'an'da bu şekilde bir beraberlik yasaklanmıştır.³³

2.6. Şiğâr Nikâhı

Şiğâr; sözlükte “kaldırmak, boş ve tenha olmak” anlamlarına gelmektedir. Cahiliye döneminde iki erkeğin kendi velâyetlerinde bulunan kadınlarla karşılıklı olarak evlenmesidir. Bu evlilik türünde mehir olmazdı. Bu nikâhta mehir açısından bir belirsizlik olduğu için söz konusu akdin bu şekilde adlandırıldığı belirtilir. Günümüz dünyasında genellikle ekonomik bakımdan zayıf bazı Müslüman ülkelerde ve bazı bölgelerde bu çeşit evlilik çeşidine rastlanmaktadır. Bununla amaçlanan daha çok başlık parası sorununu aşmaktır.³⁴ Bir çeşit trampa nikâhı olan bu evlilik çeşidinin kadının onur ve şerefine ayaklar altına aldığı bir gerçektir. Çünkü bu nikâh çeşidinde kadın, alınan kadının yerine, alınan kadın ise verilen kadının yerine mehir yani “mal” olarak değiştirilmektedir.³⁵ Fârisî gelenekte oldukça yaygın olan değiş-tokuş şeklindeki bu uygulama daha sonra Araplara da sirayet etmiştir.³⁶ Tüccarlıkla meşhur olan Kureyş kabilesinde de benzer nikâh türünden söz edilebilir.

2.7. Makt Nikâhı

Araplar kendilerine kızlarını, annelerini, kız kardeşlerini, hala ve teyzelerini nikâhlanmazlardı. Fakat babaları öldükten sonra dul kalmış olan eşlerini alırlardı.³⁷ Araplar bazen iki kız kardeşi bir nikâhta bulundururdu. Mesela Ebû Uhayla Saîd b. el-Âs b. Ümeyye, el-Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'un kızları Safiyye ile Hind'i nikâhına almıştı.³⁸ Bu uygulama Cahiliye Araplarında bilinen bir nikâh türü olan ve nikâhların en çirkin ve insanlık dışı uygulamalarından biriydi. Bu nikâhın diğer ismi Nikâhu'd-dîzân'dır.³⁹ Bu uygulamaya göre, Cahiliyede bir adam öldüğünde babasının bütün haklarını ve malını miras olarak alan büyük oğlu, onun hanımını yani üvey annesini de sahiplenirdi. Bir adamın hanımını boşaması ya da adamın ölmesi halinde onun oğlu, oğlu yoksa bir erkek yakını, elbisesini üvey annesinin üzerine atardı. Bu durum onu sahiplendiğine

³² Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 5: 545- 546; Türkmen, *Cahiliye ve Asr-ı Saadetteki Evlilikler*, 39; Apak, *Arap Toplumu*, 237.

³³ “...Gayri meşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar -mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir...” (Mâide, 5/5.)

³⁴ Hasan Güleç, “Şiğâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/142.

³⁵ Apak, *Arap Toplumu*, 237.

³⁶ Türkmen, *Cahiliye ve Asr-ı Saadetteki Evlilikler*, 40.

³⁷ İbn Habîb, Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muhabber, Arap Kültürü*, çev. Adem Apak - İsmail Güler (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 232.

³⁸ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 233. Bk. Yüksel, Mücahit. “Kureyş'in Batınlarından Benî Mahzûm ve Tarihi Süreçteki Konumu”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* / 13 (Temmuz 2022): 35-60.

³⁹ Üvey annesini alan kimseye de “Dayzen” denilirdi. Arapların ünlülerinden Eş'as b. Kays, Muayt, Kinâne b. Huzeyme ve Ebû Amr b. Ümeyye'nin Dayzen oldukları rivayert edilmektedir. Bk. Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 124.

dair bir davranış şekliydi. Böylece herhangi bir mehir vermeden üvey annesini kendisine nikâhlardı. Bu tür bir nikâh sonucu doğan çocuğa “maktî” denilirdi. Maktî nikâhı her ne kadar Cahiliye Araplarında yaygın olsa da bu uygulamayı onaylamayan, bundan nefret eden ve bu işi insanlık dışı iğrenç bir durum olarak gören kişiler de vardı.⁴⁰

İslam öncesinde, Medineliler arasında üvey annelerle evlenme âdetinin bağlayıcı, Kureyşliler arasında ise rızaya dayalı olduğu rivayet edilmiştir.⁴¹ Kureyşlilere göre velinin geride kalan bu kadını sahiplenmesi mübah/isteğe bağlı olduğu halde, Evs ve Hazreclilere göre mecburi idi. Bu durumda kadın, eğer hızlı davranır ve kendi kabilesine katılabilirse hürriyetine kavuşurdu.⁴²

Bu tür nikâh çeşidinin birçok olumsuz sonucu söz konusuydu. Her şeyden önce bu evlilik, üvey annesiyle evlilik yapan çocuğun ölen babasından nefret etmesi sonucunu doğururdu. Çünkü Arap geleneğinde genelde bir kadınla sonradan evlilik kuran biri, o kadının ilk kocasından nefret ederdi. Söz konusu nikâhın “nefret evliliği” olarak isimlendirilmesinden hareketle, bu nikâhın hem evlatlık hem de üvey anne için arzu edilebilir bir durum olmadığı görülecektir. Fakat özellikle kadınların toplumsal baskı altında böyle bir sıkıntıya maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.⁴³

2.8. Raht Nikâhı

Cahiliye döneminde uygulanan ve insan fitratına uygun olmayan başka bir evlilik türü de raht nikâhıdır. Bu ilişki türünde, sayıları on kişiden çok olmayan bir grup erkek tek bir kadınla birlikte olurdu. Sonrasında kadın beraber ilişki içerisinde olduğu erkeklerden birinden hamile kalıp bir çocuk dünyaya getirirdi. Bu durumda, beraber olduğu erkeklerin hepsine de haber gönderirdi. Kadınla beraber olan herkes hemen gelirdi. Böyle bir durumda, bu kimselerden hiçbiri gelmekten imtina edemezdi. Kadın ise gelen kimselere “Yaptığınız işi biliyorsunuz, ben bir çocuk dünyaya getirdim ve bu çocuk falan kişinin oğludur” diyerek erkeklerden daha çok sevdiği birisine çocuğun babası olduğu nispetinde bulunurdu. Böylece, kendisine çocuk nispet edilen kişi ise doğan bu çocuğu kabul etmek zorunda kalırdı.⁴⁴ Etik ve değerler sistemi perspektifinden bakıldığında böyle bir evlilik türünün insan onuruna yakışmadığı son derece açıktır.

2.9. Biğâ' Nikâhı

Ücret karşılığı bir kadının isteyen herkesle birlikte olmasına biğâ' nikâhı denir. İslam öncesi Cahiliye döneminde var olan bir tür zina uygulamasıdır.⁴⁵ Bu tür kadınlar, kendileriyle irtibatta olanlara işaret olsun diye evlerinin kapılarına birtakım belirleyici bayraklar asarlardı. Genellikle

⁴⁰ Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb, *Nihâyetül-ereb fi finûni'l-edeb*, (Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1423), 3/120; Süheylî, Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed, *Ravdâ'l-unûf*, thk. Abdurrahman el-Vekil, (Beyrut: Daru İhyaü't-Turasi'l-Arabi, 1412), 1/432; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 5/534; Apak, *Arap Toplumunu*, 237.

⁴¹ Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 124; Türkmen, *Cahiliye ve Asr-ı Saadetteki Evlilikler*, 41.

⁴² Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 123.

⁴³ Mustafa Harun Kıyık, “Sosyal Bir Hastalık ve Gayrimeşru Bir Evlilik: “Nikâhu'l-Makt”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Eylül 2021), 362.

⁴⁴ Türkmen, *Cahiliye ve Asr-ı Saadetteki Evlilikler*, 43; Apak, *Arap Toplumunu*, 236.

⁴⁵ Dellû, *Ceziretü'l-Arab kable'l-İslâm*, 200.

her gelen erkeği kabul ederlerdi.⁴⁶ Kadın ilişki sonrasında hamile kalıp doğurduğu zaman erkekler kadının yanında toplanırlardı. Adına “kâif” denilen bir bilirkişi çağrılarak çocuğun kime ait olduğunu tespit etmeye çalışırdı. Bilirkişi gözlemleri sonucu doğan çocuğu kadının ilişki kurduğu bu erkeklerden hangisine benzetirse çocuk doğal olarak onun sayılırdı. Çocuğun kendisine aitliğine karar verilen kişi ise artık çocuğu kabulden kaçınamaz ve evlat olarak alırdı.⁴⁷

2.10. Zevâk Nikâhı

Bu nikâh hiçbir kayıt ve şart olmadan gerçekleşirdi. Şayet tarafların birinde lezzet, şevk, meyil ve istek olmazsa iki taraftan birisi bitirmek istediğinde kendiliğinden de biterdi. Ümmü Hârîce isimli kadın hakkındaki rivayet şöyledir: O yirmi farklı kabileden farklı babalardan olan kırktan fazla erkek ile beraber olmuştur. Nişanlanmak isteyen birisi gelip “Nişanladım” dediğinde kadın “Nikâhlardım” derdi. Onun evliliğin hızı “Ümmü Harice’nin nikâhından daha hızlı” şeklinde darb-ı mesele dönüşmüştür.⁴⁸

2.11. Mudâmede

Evli olan bir kadının bir veya iki kişiden fazla erkek ile arkadaşlık sürdürmesi ve birlikte olmasıdır. Cahiliye döneminde bir kadının kocasından başka birisiyle ilişkiye girmesine Mudâmede denilirdi. Bu yönteme fakir kabilelerin kadınları kurak yıllarda başvururdu. Bu kabilelerin kadınları genel çarşıya gitmek zorunda kalırlardı. Özellikle zengin bir adamla beraber olmak için Ukaz çarşısına giderlerdi.⁴⁹ Bir rivayete göre meşhur şair Hansâ’nın kardeşi Muaviye b. Amr bir mevsimde Ukaz çarşısına geldi. Ukaz’da yürürken Esmâülmeriyye isimli güzel bir kadını gördü. Muaviye kadının kötü yola düştüğünü zannetti. Birlikte olmak için davet etti. Kadın reddedip “Bilmiyor musun ben Arapların efendisi Haşim b. Harmele’nin yanındayım.” dediğinde Muaviye: “Senin güzelliğin onunla çarpışmaya değer.” şeklinde beyanda bulunmuştur.⁵⁰

2.12. Sebî Evliliği

Zaferi elde eden savaşçıların, mağlup olanların hanımları üzerinde sahip olduğu haklarıdır. Bu evlilikte kadının veya ailesinin rızası söz konusu olmadığı gibi mehir de olmazdı.⁵¹ Kazanan taraf kadını ele geçirdiğinde fidye vererek kadın kurtulmadıysa veya yenilen kavim kızlarını zorla alamıyorlarsa evlilik gerçekleşirdi. Kazanan taraf fal oku çeker gibi kadınları kendi aralarında dağıtırlardı. Farazdak bu konuda şunu söylemiştir:

“Özgür olarak çıktılar güçlü savaştılar,
Ancak üzerlerine ok çekildi.”⁵²

⁴⁶ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 123.

⁴⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 340; Türkmen, *Cahiliye ve Asr-ı Saadetteki Evlilikler*, 43;

⁴⁸ Zebîdî, Muhammed Murteza el- Hüseyini, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l- Kâmûs'*, Thk. Mustafa 'Acâzî, (Kuveyt: Mektebetü'l-Hükûmeti'-Kuveyt 1389/1969),1/237; Meydânî, *Mecmaü'l-Emsâl*, 1/306.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/ 254; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, 2/406.

⁵⁰ Dellû, *Ceziretü'l-'Arab kable'l-İslâm*, 195.

⁵¹ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-Câhiliyye*, (Beirut: Dârü'l-İlm li'l-Melâ'yîn,1984), 156.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/251.

Burada maddeler halinde sıralanan nikâh türlerinin çoğunun İslam inanç ve aile sistemiyle bağdaşmadığı görülmektedir. Bu durumda, Cahiliyedeki evlilik çeşitleri ile İslam sonrası evlilik kurumunun önemli değişikliklere uğradığı söylenebilir. Yukarıda kısaca değinilen nikâh türlerindeki mehir uygulamasının olup olmaması, bir mal gibi karşılıklı değişim, kişinin ölümünden sonra dul kalan kadınla çocuklardan birinin evlenmesi, geçici süre ile nikâh, birçok erkekle evlilik ve ortak eş gibi uygulamalar İslam'ın kesin bir dille ve aksinin mümkün olamayacağı açıklıkta yasakladığı durumlardır. Bu tür evliliklerde, kadının onurunun, kişilik ve saygınlığının korunamadığı, aksine cinsel bir meta olarak görülmesi gibi son derece yanlış pratikler söz konusudur.

Eleştiri kültüründen sakınmak için üretilen bu nikâh türlerinin hepsinin aynı oranda yaygın olduğunu düşünmek yanlış olur. Zira bunların birçoğu Cahiliye kültüründen beslenerek sonradan ortaya çıkmış uygulamalardır. Ancak nikâhta asıl olan meşruiyeti ve en yaygını Sâmi ulusları arasında kabul gören Bu'ûle nikâhıydı.

3. Evlilik Ritüelleri

Her ne kadar yukarıda Cahiliye dönemindeki birçok nikâh türünden bahsedilse de bunların çoğu "aile oluşturacak sağlıklı bir evlilik" türlerinden biri olarak kabul edilemez. Bu tür uygulamalarda belirsiz ve sayı sınırı olmayan nikâh çeşitleri olsa da aslında Arap toplumunda yaygın olan evlilik türü tek kadınla evlilikti.

Cahiliye dönemindeki evlilik ritüelleri ile İslam'dan sonraki evlilik ritüelleri arasında genel anlamda fark olmasa da⁵³ evliliğin muhtevasında birçok farklılık ve sınırlamaların olduğu görülecektir. Buna örnek olarak eşlerin sayısının sınırlanması, bazı kişilerle evliliğin yasaklanması, kadının hakkını koruyan düzenlemelerin yapılması ve miras konusundaki düzenlemelerin yapılması gösterilebilir.

3.1. Kız İsteme ve Nişanlılık

İslam öncesi Arap toplumunda evlenmek istenilen kız belirlendikten sonra, genellikle kadınların aracılık yaptığı ön görüşmeler yapılır. Sonrasında kız istemenin resmi olarak yapılması aşamasına gelinirdi. Bu süreçte kadının ailesi aktif olarak devrede olurdu. Cahiliye döneminde ve daha sonra Hz. Peygamber döneminde kız babasından, babası yoksa velisi olan kardeşi, amcası ya da amcasının oğlundan istenirdi. Bu amaçla yakınların davet edildiği bir toplantı gerçekleştirilirdi. Erkeğin yakınlarından ailenin büyüğü ve hitabeti iyi olan biri ziyaretlerinin amacını anlatır, erkeğin iyi meziyetlerinden söz eder, bu evliliğin hayırlı olacağını söylerdi. Ardından kadının bir yakını, onu övücü bir konuşma yapardı. Kız isteme töreninde misafirlere mevsimine göre o güne mahsus olarak hazırlanan yiyecek ve içecekler ikram edilirdi. Bu toplantı ile birlikte erkek ile kadının evliliği resmîyet kazanmış olurdu. Bu isteme ve kabul, aynı zamanda nikâhın akdi anlamına gelirdi.⁵⁴

⁵³ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 116.

⁵⁴ Adnan Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 22.

İslam öncesi Arap toplumunda günümüzde olan evliliğe hazırlanma ve eşlerin birbirini daha yakından tanıma dönemi diye adlandırılan bir nişanlılık dönemi uygulaması yoktur. Ailesinden istenen kız, makul bir hazırlık süresinden sonra evleneceği erkeğin evine götürülürdü. Bu hazırlık süresi uzun zaman almazdı. Böylece oldukça sade bir törenle, evlilik akdi gerçekleşmiş olurdu.⁵⁵

Kız isteme, evlilik öncesi eşlerin tanışmasına imkân vermesi ve birbirlerini tanınması açısından önemli bir ritüeldir. Türkçede söz veya nişan olarak ifade edilen kelime Arapçada kız isteme anlamındaki “Hıtbe” kelimesine karşılık gelir. Kız isteme ritüelinin gerçekleşmesi için öncelikle damadın velisi, gelin adayının velisine giderdi. Böylece kız isteme gerçekleşirdi. Burada bahsedilen veli bizzat kızın babası olabileceği gibi babanın yokluğu/olmaması durumunda onun tarafından bir akrabası da olabilmekteydi.⁵⁶

Cahiliye döneminde erkekle kadının evlenmesinde farklı ritüeller söz konusuydu. Bunların en çok bilinen türü nikâhtı. İsteme aşamasında kız öncelikle babasından veya erkek kardeşinden istenirdi. Fakat bunlar yoksa diğer yakın akrabaları olan amcası veya amcaoğulları tarafından istenirdi. Kızı isteyen taraf iki aile arasındaki denklige vurgu yaparak kız isteme aşamasına geçerdi. Olumlu bir cevap verilmesi durumunda kızın “bedel-i bîd’i” yani mehiri belirlenirdi. Bundan sonra kızın taliplisi olan erkek kendi kabilesinden ise velisi bu kıza birtakım tavsiyelerde bulunurdu. Bu çerçevede ondan çocuk sahibi olup kabilenin sayısını ve itibarını artırmasını isterdi. Kız kendi kabilesi dışında başka bir kabileye gidecek ise velisi bu defa iyi geçinmesini tavsiye etmekle birlikte, erkek çocuk doğurup karşı kabilenin sayısını çoğaltmamasını talep ederdi.⁵⁷ Araplarda bazen kızı isteyen kişi önemli olmaz, baba kızını kendi istediği biriyle evlendirme hakkını kendinde görürdü. Kızlarının gönülden rızasını dikkate alan olduğu gibi o günkü toplum şartlarında bunu hiç dikkate almayan kimseler de olurdu.⁵⁸

Hız. Peygamber’in ilk evliliği olan Hız. Hatice ile evliliği, İslam öncesi meşru görülen evlilik ritüellerine göre gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi Hız. Peygamber, Hız. Hatice’nin kervanında bir dönem çalışmıştır. Bu çalışma süresinde Hız. Hatice, Hız. Peygamber’in doğruluğuna, güvenilirliğine ve dürüstlüğüne şahit olmuştur. Bunun gibi birtakım güzel özelliği Hız. Hatice’nin dikkatinden kaçmamış ve ona araçlarla evlilik teklifi götürmüştür. Bu evliliğe, Hız. Hatice’nin arkadaşlarından Nefise bt. Ümeyye/Münye’nin aracılık ettiği söylenmektedir.⁵⁹ Hız. Peygamber ise kendisine yapılan bu evlilik teklifini amcaları ile istişare etmiş ve istişare sonunda bu teklifi kabul etmiştir. Günümüzde geldiğinde nikâh kıyılmış ve Hız. Peygamber, Hız. Hatice’nin evine taşınmıştır.

Kız isteme ritüellerinde Cahiliye döneminde var olan bazı uygulamaların İslam’ın gelişiyle birlikte birtakım uygulama farklılıklarına uğradığı görülmektedir. Cahiliye devrinde genellikle

⁵⁵ Demircan, *Cahiliyeden İslâm’a Kadın ve Aile*, 22.

⁵⁶ Acarlıoğlu, “Câhiliye’den İslâm’a Evlenme”, 104.

⁵⁷ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 122.

⁵⁸ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 56.

⁵⁹ İbn Sa’d, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1421/2001), 1/109.

nikâh hemen kız istenirken kıyılırdı. Nikâh esnasında kız ve erkek tarafından birer kişi olmak üzere bu evliliğin önemini ve evlenecek kişilerin becerilerini anlatan konuşmalar yapardı. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile olan evliliği de bu şekilde meydana gelmiştir. Hz. Peygamber döneminde nikâh genellikle kızın velisinden istenmesi ile başlar ve kızın velisinin kabulü ile şahitler nezaretinde gerçekleştirilirdi.⁶⁰

İslam'dan önce kız isteme konusunda öncelikle kızın gönlünün alınması konusu gündeme pek gelmezdi. Cahiliyede baba kızını, kızın isteğini pek nazara almadan herhangi biri ile evlendirebilirdi. Bu anlamda, kızın istekleri çok da dikkate alınmazdı. Mesela genç bir kızı yaşlı bir adam isteyebilir ve yaş farkı konusu çok fazla önemsenmezdi. Erkek tarafı bir kızı ister, damat adayının babası veya dedesi ya da yakın akrabası, aracı olarak gider ve kızı isterdi. Bu ritüelde kendisine evlilik teklif edilen kıza "hitbe" denilirdi.⁶¹ Cahiliye döneminde geçerli olan hitbe kavramı İslam fıkhihinde yer almış ve uygulama alanı da bulmuştur.⁶² Ataerkil aile yapısına sahip bir toplum olan Araplarda evlenecek kızın isteklerinin kayda değer bulunmaması elbette normal bir durumdur.

3.2. Mehir

Ücret anlamına gelen mehir/mehr, fıkıh terminolojisinde evlilik aşamasında ödenen mal ve parayı ifade eder. Evlilik anında veya evlilik öncesinde damat adayının kıza veya kız tarafına belirli bir miktarda para yahut mal vermesi şeklindeki uygulamanın çeşitli kültürlerde de olan oldukça eskiye dayanan bir geçmişi vardır. Mesela İslam öncesi Yahudilikte ve müşriklerde de erkek tarafının kadına mehir vermesi gerektiğine dair bir uygulamanın var olduğu bilinmektedir.⁶³

İslam öncesi Cahiliye Arap toplumunda mehir uygulaması evliliğin temel esaslarından biri olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı evlilik ritüeli ancak mehir ödendiğinde anlam kazanırdı. Böyle bir ödeme gerçekleşmediği durumda evlilik nikâhsız bir arada yaşama olarak görülürdü. Bu durum ise utanç verici olarak kabul edilirdi. Mehirsiz evlenme ayıp sayılır, mehirsiz evlenen hür kadın bir cariye olarak kabul edilirdi.⁶⁴ Nitekim meşhur Arap şairlerinden Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. 614) kıssasında kendisine mehir ödenmeden evlendirilmiş kadınların durumu için bu tür evlilikler onur kırıcı olarak nitelendirilmektedir. Cahiliye toplumunda mehir genellikle evlenecek kızın babasına veya velisine ödenirdi. Evlenen kadınlar ise mehirden herhangi bir pay alamazlardı. Nişanlılık döneminde kıza verilen bazı hediyeler ise "sadak" ismiyle anılırdı. İslam'ın gelişi ile birlikte Cahiliyede mehirin bir kısmının bizzat evlenecek kadına verilmeye başlandığı görülmektedir.⁶⁵

⁶⁰ Adnan Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İSTEM 2* (2003), 28.

⁶¹ Fatma Kara, *Cahiliye Nikâhları ve Cahiliye Nikâhlarının Günümüzdeki Tezahürleri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 78; Murat Sarıcık, *İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2011), 261.

⁶² Halil İbrahim Acar, "Nişan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/152-154.

⁶³ Azimli, *Cahiliye'yi Farklı Okumak*, 117.

⁶⁴ Apak, *Arap toplumu*, 242.

⁶⁵ Mehmet Akif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389.

İslam hukukunda evlilik aşamasında erkeğin eşine verdiği veya vermeyi garanti ettiği, maddi değeri olan eşyadan veya paradan ibaret olan mehirin büyük bir kısmı kadına aittir.⁶⁶ Kadının mehirinde kocası dâhil olmak üzere hiç kimse hak iddia edemezdi. Kadın, diğer mallarında olduğu gibi mehirinde de her çeşit tasarrufta bulunabilirdi.⁶⁷ Mehir uygulaması, evlilik işleminin Araplar arasında bir alım-satım olarak düşünüldüğünü gösterse de⁶⁸ bu uygulamanın İslam'ın gelişiyle birlikte kadının hak ve hukukunu koruyan bir güvenceye dönüştüğü söylenebilir.

3.3. Düğün ve Eğlence

Gerek İslam öncesi Cahiliye dönemi ve gerekse İslam'ın geldiği dönemde gelen kimselere yemek vermek, ziyafette bulunmak ve def çalıp eğlenmek düğünlerin başlıca özelliği idi. Düğün merasimlerinde def çalıp eğlenme âdeti Hulefâ-yi Râşidîn devrinde de devam etmiş uygulamalardandır. İslam öncesi dönemde düğün eğlenceleriyle ilgili olarak en çok bilinen def çalma⁶⁹ ritüelidir. Bu ritüel daha çok kadın şarkıcılar tarafından icra edilirdi. Bu ritüel öyle yaygın ve toplum tarafından kabullenilmiştir ki İslamiyet sonrasında da bu uygulamalar devam etmiştir. Hz. Âişe, bakımını üstlendiği Ensar'dan bir kızı evlendirmeye karar verdiğinde bir düğün töreni tertip etmişti. Düğünde oyun ve eğlence olmadığını gören Hz. Peygamber, davetlileri eğlendirmesi için Zeynep isimli bir kadını şarkıcı olarak düğün evine göndermişti. Düğünlerdeki oyun ve eğlenceler bağlamında yine bir defasında Hz. Peygamber bir düğün evine gitmiş ve düğünde def çalıp şarkı söyleyen kızları dinlemiştir.⁷⁰

Hz. Peygamber'in Cahiliye döneminden kalan ve İslam'ın toplumsal düzen ve ahlak prensiplerine aykırı olmayan birtakım eğlence ritüellerinin devam etmesinde herhangi bir problem görmediği söylenebilir.

3.4. Düğün Mekânları

Oligarşik temel üzerine kurulu bir şehir olan Mekke'de, yönetim merkezi Dârünnedve'de icra edilen faaliyetler arasında evlilik merasimleri ve buluş çağına ulaşmış kızların duyurulması da vardı. Bu duyuru ile Kureyş batınlarının evlenmeye uygun bir kızın varlığından haberdar edilmesi amaçlanıyordu. Ayrıca anlaşmalar, ittifaklar, kervanları uğurlama ve karşılama törenleri burada gerçekleşirdi.⁷¹ Mekke'de bütün siyasi işlerin görüldüğü bir mekân olan Dârünnedve, adeta bugünün nikâh ve evlilik salonları gibi bir işlev görmekteydi. Burada yapılan törenler esnasında iki şahit eşliğinde nikâh kıyılırdı.⁷²

⁶⁶ Merginânî, Burhanuddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, (İstanbul, trs.), 1/204-205; Nisa, 4/20.

⁶⁷ Vehbe Zuhayli, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, çev. Heyet, (İstanbul: Risale Yayınları, 1994), 9/225; Ebru Kayabaş, *Osmanlı Devletinde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi- Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, (İstanbul, 2009), 73.

⁶⁸ Apak, *Arap toplumu*, 242.

⁶⁹ Bk. Buhârî, "Nikâh", 48. (Nikâhta def çalma ve düğün yemeği bölümü)

⁷⁰ Buhârî, "Nikâh", 48; Apak, *Arap Toplumu*, 63.

⁷¹ Hudayr Abbâs el-Cümeylî, *Kureyş*, çev. Asım Sarıkaya (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 184.

⁷² Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 116.

Evlenme ve düğün mekânı olarak zaman zaman evlerin kullanıldığı da görülmektedir. Evlerde gerçekleşen törenlerin daha sade ve mütevazı olduğu söylenebilir. Düğün sonrası kadınların oturmuş olduğu “Tıraf” denilen çadırlar⁷³ genellikle çocuklarla beraber harem kısmı olurdu. Cahiliyede harem ayrılığı söz konusu idi. Buraya yabancı erkeklerin girmesine izin verilmezdi.⁷⁴ Bu bilgiden hareketle, harem-selamlık uygulamasının Cahiliyeden gelen ve İslam ile devam eden bir gelenek olduğunun söylenmesi iddialı olmayacaktır.

Cahiliye döneminde erkeklerin ilk evliliklerinden sonraki evlilikleri, çoğunlukla dul kadınlarla yapılırdı. Araplarda çok dikkati çeken çocuk yaşta evlilik konusu burada da gündeme gelmektedir. Eğer evlilik, kabile ilişkilerini geliştirme amacıyla yapılıyorsa genç bir kız -çocuk yaşta da denilebilir- yaşı oldukça ileri olan kabile lideri ya da kabile ileri geleni ile evlenebilirdi.⁷⁵

3.5. Velîme/Düğün Yemeği

Her toplumda olduğu gibi Araplarda da düğün merasimleri önemli bir yer tutmaktaydı. Toplantı ve merasimlerde, özellikle düğünde davetlilere verilen yemek anlamına gelen velîme, Kureyş toplumunda oldukça önem verilen bir ritüeldir. Hz. Peygamber de toplumsal hayatta ifa ettiği fonksiyonları göz önünde bulundurarak düğün merasimlerine hoşgörü ile bakmıştır. Hatta meşru ve ahlaki sınırlar içinde onu bizzat teşvik etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’in bütün evliliklerinde günün koşullarına göre davetlilere ikramda bulunduğu bilinmektedir.⁷⁶

Velime ritüeli, gelin alınmasından bir gün sonra damadın evinde gerçekleşirdi. Bu davete, bütün akraba ve dostların yanı sıra fakirler de davet edilirdi. Cahiliye döneminde velime gelin kocasının evine gittikten sonra yani düğünün ertesi günü düzenlenirdi. Hz. Peygamber de Hz. Hatice ile evliliğinde böyle bir ziyafet vermişti. Üstelik Hz. Peygamber, bu ziyafeti zifaktan önce vermiştir.⁷⁷

4. Evliliklerin Kapsam ve Sınırı

Arap toplumunda sosyal hayat kabile ve asabiyet üzerine kurulu olduğu için, evlilikler konusu da bu bağlamda şekillenmiştir. Çünkü kabileler arası ilişkilerin boyutunu evlilikler oluşturmaktaydı. Ataerkil aile yapısına sahip toplumlarda olduğu gibi evlenecek kızın kabile/akraba arasında evlendirilmesi öncelikli idi. Evlilikler kabile açısından bu kadar önemli olunca onların belirli amaçlar üzerine kurulduklarına şahit olmaktayız. Bunun temel amaçlarını şöyle sıralayabiliriz. Bunlardan birincisi kabile içerisinde, erkeklerin amcakızı ya da yakın akrabasıyla evlenmeleridir. İkincisi, hâkimiyetini pekiştirmek isteyen kabile reislerinin veya ileri

⁷³ Bk. Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 121.

⁷⁴ Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 94.

⁷⁵ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 58.

⁷⁶ Rahmi Yaran, “Düğün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/15-16. Hadis kitaplarında bu tür ikramlar hakkında oldukça geniş bilgiler vardır. Bk. Buhârî, “Nikâh”, 68-70.

⁷⁷ Apak, *Arap toplumu*, 62.

gelenlerinin siyasî sebeplerle başka kabileden kız almalarıdır. Üçüncüsü ise babanın maddi imkânlarla sahip olmak için kızlarını varlıklı birisiyle evlendirmesidir.⁷⁸

Araplarda yaygın evlilik çeşidi olan kabile içi evlilikler ataerkil aile yapısının yaygın olduğu toplumlarda sıkça görülen uygulamalardandır. Kızın kabile dışına gitmesi siyasi, toplumsal ve ekonomik açıdan bakıldığında hoş karşılanmaz ve buna müsaade edilmezdi. Daha önce de ifade edildiği gibi, aslında Araplardaki kabile geleneğine göre kız öncelikle amca çocuklarının hakkı ve kısmetiydi. Amca veya amca çocukları yanı başında yetişen kızın ahlakını bildiklerinden yabancı birisine kıyasla tercih sebebi olurdu.⁷⁹

Kabile içi evliliklerin yanında kabile dışı evlilikler de elbette gerçekleşmekteydi. Başka kabilelerden yapılan evlilikler kabileler arası ilişkiler ve dostluğun sağlanmasında, hilflerin/ittifakların oluşmasında ve savaşların önüne geçilmesinde önemli bir role sahipti. Dış evlilikler, kabileler arası ilişkilere olumlu katkı sağladığı gibi birçok siyasi olayın arka planındaki itici güçtü. Yine kabilenin güçlenmesinde ve güçlü müttefikler edinmesinde doğrudan etkiliydi. Gerek asabiyet gerekse sağlık ve sosyal açıdan zararı faydasından çok olduğu için İslam dış evliliği tavsiye etmiştir. Zira kan yenilenmediğinde yeni nesillerin aynı kanı taşıyacak ve kabile zayıflayacaktır.⁸⁰

5. Boşanma

İslam öncesi Araplarda, evliliğin sona erdirilme hakkı olarak bilinen boşama nadiren kadınlara verilse de genellikle kocaya aitti. Kocanın ölümüyle birlikte bile dul olan kadınlar serbest olamıyor, ölen kocasının yakın akrabaları tarafından tutuluyorlardı.⁸¹

Cahiliye döneminde evlenen bir kişi hanımını ilk defa boşar ve sonrasında ona dönmek isterse evlenme önceliği ve hakkı onun olurdu. Daha sonra gerçekleşen boşama sonrası artık aynı kadınla bir araya gelmeleri hoş karşılanmazdı.⁸² Fakat bunun yanında boşama sayısını dikkate almadan karısını sınırsız sayıda boşayıp daha sonra tekrar bir araya gelenler de olurdu. Bunun amacı, erkek açısından kendisinden boşanan kadınların başka erkeklerle evlenmelerine engel olmaktı.⁸³ Bu durum tıpkı Cahiliye nikâh uygulamalarında olduğu gibi, boşanma hususunda da bir belirsizlik ve sınırsızlık olduğunu göstermektedir.

Cahiliye dönemi nikâh türlerinin ve evlilik ritüellerinin özetle gündeme alındığı bu çalışmada, söz konusu içeriklerin İslam'ın içerik ve uygulamaları ile bazıları itibarıyla örtüştüğü, bazıları itibarıyla de çeliştiği görülmektedir. Bu durumu oldukça makul karşılamak gerekir. Çünkü Hz. Peygamber, Cahiliye dönemi Araplarının sosyo-kültürel yapısını, değerlerini ve telakkilerini

⁷⁸ Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*, 262.

⁷⁹ Abdüsselâm et-Tirmânîni, "ez-Zivvâc inde'l-Arab (fî'l-Câhiliyete ve'l-İslâm)", *Âlemü'l-Marife (Silsiletü Kütübü Sekafiye)*, 1998, 137.

⁸⁰ Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*, 265.

⁸¹ Bu uygulamanın İslâm'la birlikte kaldırıldığı görülmektedir. Bk. Nisâ, 4/19.

⁸² İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, 309.

⁸³ Apak, *Arap Toplumunu*, 244.

bütünüyle reddetmemiştir. Bu bağlamda İslam'ın temel esaslarına aykırı olmayan bazı hususlar kabul edilmiştir. Sözelimi, Hz. Peygamber'in bir sahâbîye hitaben "Ey Sâib! Cahiliye çağında yaptığın faziletli şeylere İslam devrinde de devam et; misafiri ağırla, yetime ikram et ve komşuna iyi davran!"⁸⁴ mealindeki ifadeler konunun temellendirmesinde delil niteliği taşımaktadır.⁸⁵ Kuşkusuz İslam'ın temel ilke ve esasları ile örtüşmeyen bilgi ve uygulamalar da kesin bir dille reddedilmiştir.

Sonuç

İslam öncesi Araplarda nikâh türleri ve evlilik ritüelleri toplumun dini, ahlaki ve toplumsal yaşamı ile birebir ilintilidir. Toplumlar da var olan ve uygulama alanı bulan aile kurumu, kadına verilen değerle doğru orantılıdır. Ataerkil bir aile yapısına sahip olan kabile anlayışının egemen olduğu ve güç dengeleri üzerinden ayakta kalma mücadelesi veren ve varlığını devam ettiren Araplar, aile hayatında kadına yeteri kadar değer verememiştir.

Yapılan muamelelerin adına nikâh denilse bile araştırmada değinilen evlilik türlerinde meselenin hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Bu evlilik çeşitlerinin çoğunda kadının değersizleştirildiği, insanlık onurunun zedelendiği ve adeta bir mal gibi görüldüğü durumlar ortaya çıkmıştır. İncelenen konu İslam öncesi döneme ilişkin olması nedeniyle tam olarak değinilmese de İslamiyetle birlikte kadına verilen değer tedrici olarak arttığı bilinmektedir.

İslam'dan sonra, birçok konuda olduğu gibi kadına insan onuruna yaraşır nitelikte haklar verildiği bilinmekle birlikte, aynı dönemde aşamalı olarak Cahiliye Arapları arasında da kadına bakışın olumlu anlamda değişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak Cahiliye Arapları arasında itibarlı sayılacak bir kitlenin, genel uygulamanın aksine, kadını değersizleştirmede; o günün şartlarında göreceli bile olsa kadının saygınlığının kabul edildiğini vurgulamak gerekir.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim. "Nişan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/152-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Acarlıoğlu, Ahmet. "Câhiliye'den İslam'a Evlenme". *İlahiyat Akademi* 11 (2020), 101-124 .
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. III. İstanbul, 1990.
- Apak, Adem. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Avcı, Casim-Şentürk, Recep. "Kabile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Aydın, Mehmet Akif. "Aile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Akif. "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (İstanbul, 1990), 3/425.

⁸⁵ Mustafa Fayda, "Cahiliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/17-19.

- Azimli, Mehmet. *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir. *Ensâbu'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkar-Riyâd Zirikli, Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1417/1996.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Takiyyuddin en-Nedvî. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011.
- Cevâd Alî. *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*. 2. Basım. Beyrût: y.y., 1994.
- Çağatay, Neşet. *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- Çelikkol, Yaşar. *İslam Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- Dellû, Burhaneddin. *Ceziretü'l-Arab kable'l-İslâm*. Beyrût: Darü'l-Farabi, 2001.
- Demircan, Adnan. "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik". *İSTEM 2* (2003), 9-32.
- Demircan, Adnan. *Câhiliye Arapları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Demircan, Adnan. "Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh". *Diyanet İlmî Dergi* 49/3 (2013), 21-42.
- Dictionnaire de Français. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/rituel/69584> Erişim: 10 Mayıs 2022.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Müt'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/174-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1991.
- Güleç, Hasan. "Şiğâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/142-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim: 10 Mayıs 2022. <https://sozluk.gov.tr>.
- Hudayr Abbâs el-Cümeylî. *Kureyş*. çev. Asım Sarıkaya. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- İbn Abdürabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî, *el-İkdu'l-ferîd*, thk. Abdülmecid er-Ruhaynî, Beyrût: Dâru'l-İlmiyye, 1404/1983.
- İbn Habîb. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muhabber, Arap Kültürü*. çev. Adem Apak-İsmail Güler. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. İran/Kum: Neşrî Edebi'l-Havze, 1985.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.
- Kara, Fatma. *Câhiliye Nikâhları ve Câhiliye Nikâhlarının Günümüzdeki Tezahürleri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kayabaş, Ebru. *Osmanlı Devletinde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi- Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (İstanbul, 2009).
- Kıyık, Mustafa Harun. "Sosyal Bir Hastalık ve Gayrimeşru Bir Evlilik: "Nikâhu'l-Makt", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Eylül 2021), 354-376.

- Merginânî, Burhanuddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. (İstanbul, trs.).
- Meydânî, *Mecmaü'l-Emsâl*. (tah. Muhammed Fadl İbrahim), Matbaatu İsa el-Babî, Kahire, 1978.
- Nazlı, Serap. *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetül-ereb fi fûnûni'l-edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1423.
- Olgun, Hakan. "İbadet, Ritüel ve Kurban". *Milel ve Nihal* 13/2 (2016), 82-99.
- Ömer Ferrûh. *Târîhu'l-Câhiliyye*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984.
- Özkuyumcu, Nadir. "Hilf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 18/29-30. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Sarıçık, Murat. *İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2011.
- Süheylî, Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed. *Ravdû'l-unûf*. thk. Abdurrahman el-Vekil. Beyrut: Daru İhyâü't-Turasi'l-Arabi, 1412.
- Sarıçam, İbrahim-Erşahin, Seyfettin. *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 10. Basım. 2017.
- Tirmânî, Abdüsselâm. "ez-Zivvâc inde'l-Arab (fî'l-Câhiliyyete ve'l-İslâm)", *Âlemü'l-Marife (Silsiletü Kütübü Sekaifiye)*, 1998.
- Temir, Hakan. *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Türkmen, Elif Kübra. *Câhiliye ve Asr-ı Saadetteki Evliliklerin İslam Hukukuna Yansımaları*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vehbe Zuhayli. *İslâm Fıkı Ansiklopedisi*. çev. Heyet. İstanbul: Risale Yayınları, 1994.
- Yâkut el-Hamevî, Şihâbüddin Yâkut b. Abdullah (ö. 626/1229). *Mu'cemu'l-buldân*. 1-5. Cilt. Beyrût: Dâru's-Sâdr, 1977/1397.
- Yaran, Rahmi. "Düğün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/15-16. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yüksel, Mücahit . "Kureys'in Batınlarından Benî Mahzûm ve Tarihî Süreçteki Konumu". *Siyer Araştırmaları Dergisi* / 13 (Temmuz 2022): 35-60.
- Zebîdî, Muhammed Murteza el-Hüseyni. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Thk. Mustafa 'Acâzî, Kuveyt: Mektebetü'l-Kuveyt 1389/1969.